यथा "प्रजापतिः षोड़शकलस्य रात्रय एव पञ्चदश-कला ध्रुवैवास्य षोड़शी कला स रात्रिभिरेवा च पूर्यते ऽप च क्षीयते सोऽमावास्यां रात्रिमेतया षोड़श्या कलया सर्वमिदं प्राणभृदनुप्रविश्य ततः प्रातर्जायते तस्मादेतां रात्रिं प्राणभृतः प्राणं न विच्छिन्द्यादपि कलायास्य" "योऽयमन्नात्मा प्रजापतिः प्रकृतः स एव संवत्सरात्मना विशेषतो निर्दिश्यते रात्रयः अहोरात्राणि तिथय एव प्रतिपदाद्याः ध्रुवैव नित्यैव व्यवस्थिता । एतासां वित्तत्वं वक्तुं तत्साधर्म्यमाह स चन्द्रात्मा प्रजापतीरात्रिभिरेव प्रतिपदाद्याभिरुपचीयमानाभिः शुक्लपक्षे वर्धते कृष्णपक्षे ताभिरेवापचीयमानाभिः कलाभिरपक्षीयते अमावास्यायां ध्रुवैका कला व्यवस्थिता । एवं कलानां वित्तत्वे सिद्धे तदुपचयापचयौ कर्मेत्यभिप्रेत्याह स कलात्मा प्रजापतिरमावास्यां रात्रिं रात्रौ या ध्रुवा कलात्रावस्थितोक्ता एतया षोड़श्या कलया सर्वमिदं प्राणिजातं स्थावर-जङ्गमात्मकमनुप्रविश्य यदपः पिबति यच्चौषधीरश्नाति तत् सर्वमेवौषध्यात्मना व्याप्यामावास्यां रात्रिमवस्थाय ततोऽपरेद्युः प्रातर्जायते द्वितीयया संयुक्तो भवति एवमसौ प्रजापतिः षाड्क्लात्मकः संदृब्धः एवं प्रजापतेः षाड्क्लकर्मफलत्वसिद्धा प्रासङ्गिकमर्थमाह तस्मादिति प्राणिनं न प्रमापयेत् कलायास्यापि सरटस्यापि प्राणं न विच्छिन्द्यात्"भा०। चन्द्रकलानां नामभेदादिकमनुपदं वक्ष्यते । "सर्वाभिः सर्वदा चन्द्रं कलाभिर्निषेवते" "ज्योत्स्नान्तराणीव कलान्तराणि" । "कला च सा कान्तिमती कला(व)भूतः" कुमा०। "कलासमर्पेण गृहा-नमुञ्चता" "कलादधानः सकलाः स्वाभिरद्भिरभासयन् सौधसिताभिरामाः" "निधिरम्भसामुपचयाय कलाः". इति च मायः कलाधरः कलाभृत् कलानिधिः कलावान् । २ अवयवमात्रे च । "सोमसूर्याग्निभेदेन मातृकावर्ण सम्भवाः। अष्टत्रिंशत्कलास्तत्तन्मण्डलेषु व्यवस्थिताः"शा० ति०।"सोममण्डलस्य षोड़शकलता सूर्यमण्डलस्य द्वाद-शकलता वह्निमण्डलस्य दशकलतोक्ता" तासां नामानि ध्येयरूपाणि च तत्र दर्शितानि यथा—

"अमृता मानदा पूषा तुष्टिः पुष्टिरतिर्धृतिः । शशिनी चन्द्रिका कान्तिर्ज्योत्स्ना श्रीः प्रीतिरङ्गदा । पूर्णा पूर्णा-मृता कामदायिन्यः स्वरजाः कलाः १६। तपिनी तापिनी धूम्रा मरीचिर्ज्वालिनी रुचिः।.सुषुम्णा भोगदा विश्वा बोधिनी धारिणी क्षमा। कलाद्या वसुदाः सौराः टठान्ता द्वादशेरिताः १२ । "धूम्रार्चिरूष्मा ज्वलिनी ज्वालिनी विस्फुलिङ्गिनी । सुश्रीः सुरूपा कपिला हव्यकव्यवहे अपि । डादीनां दशवर्णानां कला धर्मप्रदा इमाः"१० । अभयेष्टकराध्येया श्वेतपीताङ्गाः क्रमात्" ।

तथा अकारोकारमकारनादबिन्द्वात्मकप्रणवस्य पञ्चाशत्-कलात्मकतासिद्धा तन्नामधेयरूपाण्यपि तत्रोक्तानि यथा— "तारस्य पञ्चभेदस्य पञ्चाशद्वर्णमाः कलाः। सृष्टिर्द्वित्रिः-स्थितिर्मेधा कान्तिर्लक्ष्मीर्धृतिः स्थिरा । स्थितिः सिद्धि-रिति प्रोक्ता कवर्गकलाः १० क्रमात् । अकाराद्ब्रह्मणोत्पन्नास्तप्तचामीकरप्रभाः । एताः करष्टताल-स्कन्धजङ्घाजङ्घकुण्डिकाः । जरा च पालिनी शान्तिरैश्वरी रतिकामिके। वरदा ह्लादिनी प्रीतिर्दीर्घा स्पृष्टवर्णजाः१०। उकाराद्विष्णुनोत्पन्नास्समालदलसन्निभाः । अभीतिश्चक्र चक्रेष्टबाहवः परिकीर्त्तिताः । तीक्ष्णा रौद्री भया निद्रा तन्द्रा क्षुत् क्रोधिनी क्रिया । उत्करी सत्य रेताः स्युः कथिताः पवर्गजाः १०। रुद्रेण मार्गादुत्पन्नाः शरच्चन्द्रसमप्रभाः । उद्वहन्त्योऽभयं शूलं कपालं बाहु-भिर्वरम् । ईश्वरेणोदिता बिन्दोः पीताश्चैताश्चतुर्भुजाः सिताः ४। अनन्तास्ताः यवर्गस्या जवाकुसुमसन्निभाः । अभयं हरिणं वज्रं दधाना बाहुभिर्वरम् । निवृत्तिः सुप्रतिष्ठा स्याद्विद्या शान्तिरनन्तरम् । इन्धिका दीपिका चैव रेचिका मोचिका-परा । सूक्ष्मा सूक्ष्मामृता ज्ञानामृता चाप्यायिनी तथा । व्यापिनी व्योमरूपा स्युरवन्ताः स्वरसंगताः१६ । सदाशिवेन संजातानादादेताः सितत्विषः । अचक्षुष्कपुष्पकगुणकपा लाद्यकराम्बुजाः। न्यासे तु योजयेदादौ षोड़श स्वरजाः कलाः । इति पञ्चाशदाख्याताः कलाः सर्वसमृद्धिदाः" कल्प्यते ज्ञायतेऽनेन । अंशबहुत्वे श्लेषाधिभेदे च । "तस्मै सहोवाच इहैवान्तःशरीरे , सौम्य ! स पुरुषो यस्मिन्नेताः षोड़श कलाः प्रभवन्तीति" प्रश्नोपनिषत् । "तस्मै स होवाच । इहैवान्तः शरीरे हृदयपुण्डरी-काकाशमध्ये हे सौम्य ! स पुरुषो न देशान्तरे विज्ञेयो यस्मिन् एता उच्यमानाः षोड़श कलाः प्राणाद्याः प्रभ-वन्त्युत्पद्यन्त इति षोड़शकलाभिरुपाधिरूपाभिः सकल इव निष्कलः पुरुषो लक्ष्यते ऽविद्ययेति"भाष्यम् । "पुरुषस्य षोड़शकलत्वं न साक्षात्सावयवत्वेन, किन्तु कलाजनकत्वेन तदुपाधिमत्त्वादिति वक्तुं यस्मिन्नेता इति वाक्यसात्पर्यमाह षोडशकलाभिरिति" आनन्द०

यथा च पुरुषस्य षोड़शकलत्वं तथोक्तं तत्रैव